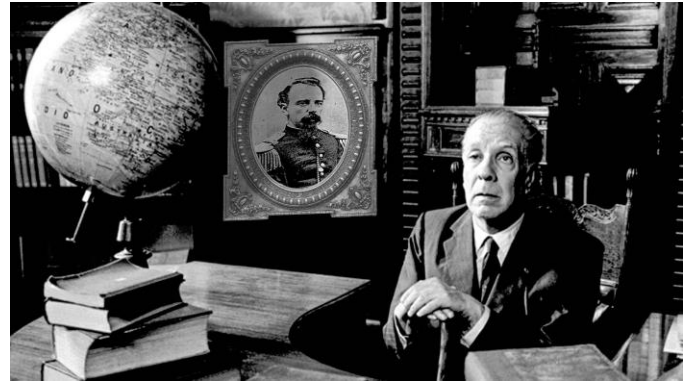

Trei teme majore din opera lui Borges

Maria Sava

Jorge Luis Borges, personalitate greu de afiliat unei anume familii de spirite, rămâne unul dintre scriitorii marcanți ai secolului al-XX-lea. Personalitatea sa culturală s-a sedimentat prin asocierea a zeci de spirite de prima mână, aparent, fără vreo apropiere spirituală: de la Platon și Plotin până la Berkeley, Hume, Schopenhauer și Nietzsche; de la Poe, Valery, Wilde până la Leon Bloy; de la Mallarme, Proust, James Joyce până la Kafka și Robert Musil, de la Jules Verne până la Saint John Perse, de la Lugones, Quevedo până la Rafael Gutierrez. Și lista e lungă putând să alăturăm pe gânditorii gnostici și ezoterici, pe comentatorii musulmani ai lui Aristotel, pe marii erzarhi ai Evului Mediu. Dar toată această selectă adunare, ce și-a dat întâlnire în spiritul enciclopedic al lui Borges, nu împieteză absolut deloc asupra originalității și unicității sale. S-a născut în ziua de 24 august 1899 la Buenos Aires. „Am început să scriu la șase sau șapte ani, își amintește în al său ”Essai d'autobiographie”. Încercam să imit autorii clasici ai limbii spaniole, ca bunăoară Cervantes. Am scris într-o engleză deplorabilă un soi de manual de mitologie clasică, fără îndoială un plagiat după Lempriere.”

În 1919, după ce tatăl său, aproape orb, ieșise la pensie, pleacă cu familia într-o călătorie prin Europa și se stabilesc la Geneva. Aici îi descoperă pe Carlyle, Flaubert, Chesterton, Voltaire, Heine, Schopenhauer. Doi ani mai târziu, îl întâlnim în Spania. „Dar, deși spaniola era limba noastră și sângele nostru spaniol și portughez, familia mea nu s-a

gândit nici o clipă că acest voiaj în Spania ar fi putut să însemne o întoarcere la patria mămă după o absență de aproape trei secole”, consemnează autorul în aceeași autobiografie. Aici va participa la mișcarea avangardistă numită *Ultraism*, etapă deosebit de importantă în evoluția sa ca scriitor, unde, printre alții, îl cunoaște pe **Ortega y Gasset**. În 1921 se întoarce la Buenos Aires pentru ca 2 ani mai târziu să facă o nouă călătorie în Europa. Publică volumul ”Fervoarea Buenos Aires-ului”. Legat de începuturile sale literare Borges spune: ”În ceea ce privește lirica, tendința ultraistă, pe care eu am făcut-o cunoscută și ale cărei teorii le-am susținut în repetate rânduri, mă face să fraternizez cu un întreg grup de poeți. Cât despre proză, sunt mai solitar. Îmi mărturisesc preferința pentru sintaxa clasică și frazele complexe: turnuri vechi pe care puțini le respectă, în ciuda riguroasei lor splendori.” În 1925, publică primul volum de eseuri intitulat ”Căutări”, cu reflecții despre **Quevedo, Joyce, Berkeley** etc. Anul 1937 este semnificativ pentru biografia cărturarului deoarece obține mult visatul post de bibliotecar la Biblioteca Municipală într-un cartier sărac al Buenos Aires-ului. Un an mai târziu, suferă un grav accident care-i va provoca orbirea progresivă. Venirea lui Peron la putere îl lasă fără slujba de la bibliotecă. Anul 1959 este anul intrării definitive a

poetului în umbrele întinericului. Între timp, "Operele Complete" ajunseseră la vol 9. Orbirea completă nu-l împiedică să scrie, să călătorească și să țină în continuare conferințe publice.

În anul 1977, apare o ediție de mare tiraj cu "Șapte convorbiri cu Jorge Luis Borges". Anul 1979 îl găsește în plină glorie literară vorbindu-se tot mai mult de Premiul Nobel. Se stinge din viață în anul 1986 într-un sanatoriu în Elveția, lăsând în urma sa o operă de valoare inegalabilă.

„A-l cita pe Borges devine o deprindere intelectuală a timpului nostru, un fel de tur de forță al inteligenței contemporane”, spune Andrei Ionescu în prefața vol Opere I editat la Univers.

Mitul cel mai semnificativ care impregnează întreaga operă borgesiană este cel al oglinzilor. În interviul luat în 1980 de Alberto Coffa Borges spune: „Am trăit mereu cu teama de oglinzi. Când eram mic, aveam o casă îngrozitoare. În camera mea erau trei oglinzi imense... Am trăit mereu cu teama lor, însă, copil fiind nu îndrăzneam să spun nimic.”

Ficțiunea "**Tlon, Uqbar, Orbis tertius**" consacră genul fantasticului metafizic și este reprezentativă pentru profesia de credință idealistă a lui Borges în care lumea este văzută ca o bibliotecă, iar Universul însuși este o carte.

„Datorez descoperirea Uqbar-ului conjuncției dintre o oglindă și o enciclopedie. Oglinda neliniștea adâncul unui coridor dintr-o casă de pe strada Gaona, din Ramos Mejia; enciclopedia poartă înșelătorul titlu de *The Anglo-American Cyclopaedia* (New York, 1917), fiind o retipărire literară, destul de neîndemânică, după Encyclopedia

Britannica, din 1902... Am descoperit atunci (la miezul nopții o astfel de descoperire este inevitabilă) că oglinzile au ceva monstruos. **Bioy Casares** și-a amintit că unul din ereticii din Uqbar declarase că oglinzile și împreunarea trupurilor sunt abominabile pentru că multiplică numărul oamenilor. Am vrut să aflu originea acestei memorabile sentințe și mi-a răspuns că ea se află trecută în articolul despre Uqbar din *The Anglo-American Cyclopaedia*”

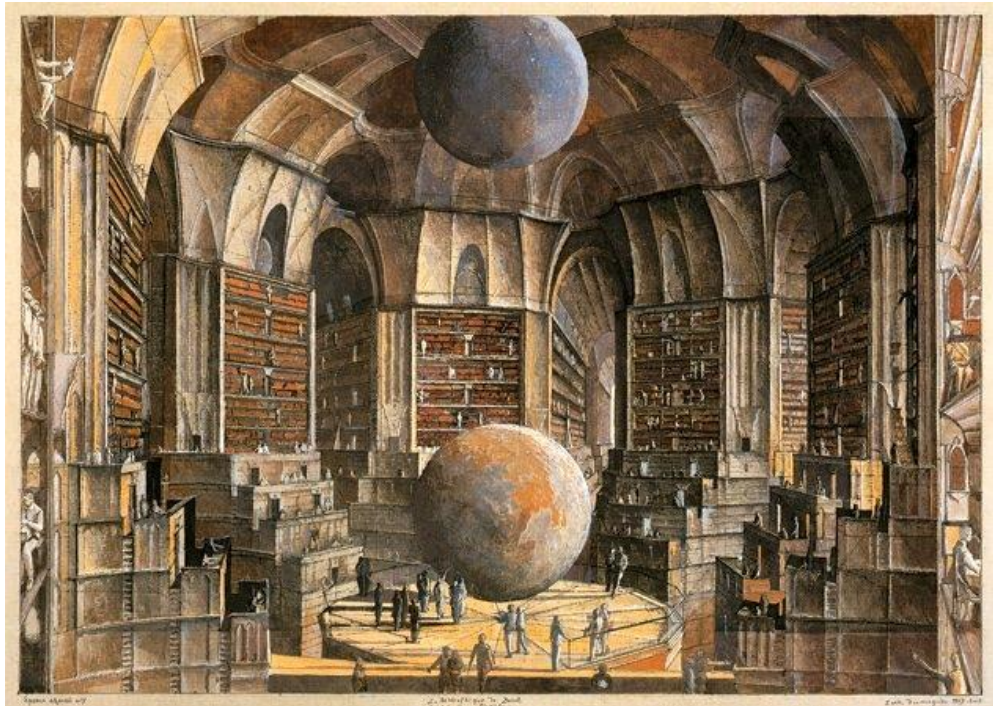
Uqbar este o țară imaginară din Asia Mică inventată de o societate secretă, constituită după modelul celebrei Rosa Cruz, care a jurat să rivalizeze cu un Dumnezeu pe care-l neagă. Savanții și artiștii, biologii, inginerii, conduși de un obscur om de geniu din Uqbar imaginează la rândul lor planeta Tlon căreia îi alcătuiesc enciclopedia pe care o răspândesc în lumea noastră. Civilizația tloniană se caracterizează prin: concepția filosofică a locuitorilor este idealismul absolut; singura știință practică este psihologia - din moment ce societatea este ideală orice raport dintre acțiuni devine de fapt asociere psihică sau de memorie; limbile vorbite pe această planetă sunt alcătuite doar din verbe și adjective, ajungând la concluzia că substantivul are doar „valoare metaforică”; viața adevărată seamănă foarte mult cu viața de pe pământ numai că tlonienii au posibilitatea de a crea orice obiect doar gândindu-se la el și dorindu-l. Obiectele create ca urmare a dorințelor se numesc hroniuri și sunt o cristalizare a gândirii. Literatura este redusă la imagine fiindu-și propriul subiect, se reflectă pe ea însăși înlocuind astfel lumea reală evocată în romane și în poeme prin labirintul fictiv al Literelor. „La început s-a crezut că Tlon ar fi un haos clar, o iresponsabilă licență de

imaginație; acum se știe că este un cosmos și că legile intime care-l guvernează au fost formulate cel puțin în mod provizoriu.” Povestirea are un final dramatic: lumea imaginară conținută în Enciclopedia Tlon începe să curgă aproape pe nesimțite în spațiul terestru care este inundat de hroniuri, tlonizarea totală a Terrei devenind o chestiune de timp. „Contactul cu Tlon și obiceiurile ei au dezintegrat această lume. Încântată de rigoarea ei, umanitatea uită și uită o dată că nu-i decât o rigoare de șahiști și nu de îngeri. Și a pătruns prin școli (ca ipoteză) limba primitivă de pe Tlon; și învățarea istoriei ei armonioase (plină de episoade mișcătoare) a șters pe cea care urma copilăriei mele; iar în memorie un trecut închipuit ocupă locul altuia despre care nu știm nimic cu certitudine- nici măcar dacă e fals.” În final Borges ne previne că teoria idealistă nu are viabilitate și este de nesuștinut. Dar pe lângă faptul că ”Tlon, Uqbar, Orbis tertius” reprezintă profesia de credință a lui Borges pe care o reia și-n alte ficțiuni ea exprimă și o atitudine existențială - conflictul dintre imaginație și natură, dintre Cărturarul erudit și Lume. Tlonizarea lumii începuse atunci când omenirea a început să utilizeze cuvinte arbitrare și gratuite pentru a denumi peisajele de pe pământ. Mitul lui Tlon este un mit al culturii și civilizației transpus în cheia unui cărturar.

Un alt mit care l-a obsedat pe Borges este cel al labirintului. Biblioteca – labirint. „Am știut, spune Borges, că destinul meu va fi să citesc, să visez, poate să scriu, însă acest lucru nu este esențial. Și mi-am imaginat

întotdeauna paradisul ca o bibliotecă, nu ca o grădină. Chiar și noi am fost creați tot de **Edgar Allan Poe**, acel trist visător, acel tragic visător.” (PEN Club, New York martie 1980, Alistair Reid)

Dacă realul poate fi creat precum în Mitul lui Tlon, mit al civilizației și al culturii transpus în „cheia unui cărturar obsedat de infolii, pentru care substanța unei pagini-supremă cristalizare a activității Spiritului-se revarsă în univers modelându-l”, înseamnă că Universul însuși este o carte. Iată o primă viziune asupra lumii plăsmuită de Borges-lumea este o bibliotecă. În ficțiunea ”**Biblioteca din Babel**”, Borges imaginează Universul ca pe o bibliotecă semn al unei duble restaurări a acestuia - mai întâi, pentru a-l ordona, a descifra o ierarhie în haosul eterogen al lumii sensibile: „Universul pe care alții îl numesc Biblioteca se compune dintr-un număr nedefinit și poate infinit de coridoare hexagonale, cu lungi puțuri de ventilație la mijloc, înconjurate de prispe joase... Eu afirm că Biblioteca este fără sfârșit. Idealiștii susțin că sălile hexagonale sunt o formă

necesară a spațiului absolut sau, cel puțin, a intuiției noastre despre spațiu.”

Închipuirea Universului ca o imensă bibliotecă este și un mod de a-l sustrage timpului necruțător (biblioteca e în primul rând memoria oprită pe loc, salvată de la distrugere). Iată câteva axiome care vin în sprijinul afirmației sale: *„Biblioteca există ab aeterno. De acest adevăr al cărui corolar este eternitatea viitoare a lumii nu se poate îndoii nici o minte sănătoasă. Omul bibliotecar imperfect, poate fi opera întâmplării sau ademiurgilor răutăcioși; universul cu eleganta sa zestre de rafturi, volume enigmatice, neobosite scări pentru călători și toaletă cu scaun pentru bibliotecar nu poate fi decât opera unui zeu.”* Babelul universului nostru este în viziunea lui Borges un turn bibliotecă, un turn labirintic alcătuit din opere care pot fi obținute prin permutarea celor 25 de simboluri ortografice.

O altă idee care i-a bântuit spiritul lui Borges a fost aceea a Autorului unic al tuturor cărților lumii: „De asemenea, cunoaștem o altă superstiție a acelor vremuri: cea a Omului Cărții. Într-un raft, dintr-un hexagon (și-au zis oamenii) trebuie să existe o carte care să fie cifrul și rezumatul perfect al tuturor celorlalte: un bibliotecar a străbătut-o și este asemenea unui Dumnezeu.” Idealul lui Borges este o totală depersonalizare a scriitorului, așa cum Valery dorea o Istorie a literaturii înțeleasă ca o istorie a spiritului fără ca numele vreunui autor să apară în ea. Aceste idei vin să confirme faptul că nu există operă originală, că operele existente au intrat de secole la rând în ordinea naturii, în istoria omenirii. Borges creează acest univers ficțional tocmai pentru a-l opune celui real autorii și cărțile născocite de el fiind la fel de

valoroase ca cele din realitate. El pune astfel bazele unei biblioteci fictive a omenirii, invadând lumea cu hroniurile sale. „Și poate că mă înșală bătrânețea și frica, dar bănuiesc că speța umană-unica- e pe cale de dispariție și că Biblioteca o să dureze mai departe: iluminată, solitară, infinită, inutilă, incoruptibilă, secretă.” Însă opera pe care autorul o propune în schimbul celei existente nu poate supraviețui decât prin ochii cititorului. *„Trebuie să considerăm lectura o formă de fericire, de bucurie, și cred că lectura obligatorie este greșită.”* Orice carte capătă viață în viziunea sa doar atunci când ajunge în mâinile cititorului. Altfel este un lucru mort și inutil. *„Cartea nu este o entitate închisă: e o relație, e un centru de nenumărate relații”*, scrie Borges. În final ne vom opri la o altă temă fundamentală – aceea a timpului. *„Claustrat în labirintul bibliotecii sale babilonice”* cărturarul anulează cele două dimensiuni ale timpului, trecutul și viitorul, singura dimensiune pe care o percepe este prezentul atât de logic și imuabil. Pentru că, așa cum spunea și Marcus Aurelius *„Cine a privit prezentul a privit toate lucrurile: cele care s-au petrecut în trecutul nepătruns, precum și cele care se vor petrece în viitor.”* Pentru Borges Timpul este o iluzie iar Eternitatea este arhetipul acestuia creat de om, așa cum omul este arhetipul Umanității. În Istoria eternității pornind de la definiția platoniciană a timpului, din *”Timaios”*, conform căreia timpul este imaginea mobilă a eternității și de la cea a lui Plotin în care universul ideal e ca un *„repertoriu ales ce nu tolerează repetiția și pleonasmul”*, Borges ajunge la concluzia că: *„Indivizii și lucrurile există în măsura în care participă la viața speciei din care fac parte și care constituie realitatea lor permanentă.”*

Închei cu un citat în care este dezvăluită spaima omului în fața ireversibilității timpului, acest tigru care-l sfâșie pe individul aflat sub constrângerile lumii reale: „Destinul nostru ...nu este îngrozitor pentru că e ireal; el e îngrozitor pentru că e ireversibil; pentru că e de fier. Timpul e substanța din care sunt făcut. Timpul e ca un fluviu care mă duce cu el, dar eu sunt timpul; e un tigru care mă sfâșie dar eu sunt tigrul; e un foc care mă consumă, dar eu sunt focul. Spre nenorocirea noastră, lumea e reală, iar eu spre nenorocirea mea, sunt Borges”

Bibliografie:

- 1) *Borges despre Borges Convorbiri cu Borges la 80 de ani, volum îngrijit de Willis Barnstone, Editura Dacia, Cluj, 1990.*
- 2) *Jorge Luis Borges, Opere1 și Opere2, Editura Univers, 1999*

